

LITTERATUR

THORILDS »AVFALL»

Av lektor *IVAR SETH*

Sommaren 1794 utgav den landsflyktige Thomas Thorild i Lübeck sin broschyr »Rätt eller alla samhällens eviga lag», som markerade hans övergång från politisk liberalism av upplysningsmodell till en konservativ åskådning. Därmed tillkännagav han också sin politiska rättrogenhet och ett halvår senare kunde han därför med gott samvete ta nästa steg. I ett ödmjukt brev försäkrade han Reuterholm om sin lojalitet och anhöll om tjänsten som universitetsbibliotekarie i Greifswald. »Ty där är akademien rik men har aldrig gjort oss någon ära.» Ödmjukheten var dock inte större än att brevskrivaren i samma anddrag resolut förklarade att på mindre än 500 riksdaler lever ingen lärd, som använder sin tid för en ädel uppgift. Att det var en tvingande omsorg om hans egen och familjens ekonomi som förestavade Thorilds vädjan är uppenbart, och Reuterholm — som i grund och botten hyste en viss sympati för den landsflyktige — behjärtade som bekant hans prekära situation. Storvisiren lät meddela att ansökningen skulle bifallas, och i maj 1795 befann sig Thorild på ort och ställe.

Men så lätt var nu inte saken ordnad. Innan Thorild kunde få sin fullmakt, måste akademien själv ha ett ord med i laget, och här reste man ett energiskt motstånd. Bibliotekarietjänsten, som var förenad med en professur i filosofiska fakulteten, innehades nämligen sedan flera år om också blott till namnet av den tyskfödde professorn i historia och vältalighet, J. G. P. Möller; i realiteten sköttes den av en vicebibliotekarie, svensken Jacob Wallenius, som samtidigt var adjunkt i grekiska. Det gällde för Thorild att få dessa två skjutna åt sidan och det lyckades honom först efter täta skrivelser till Reuterholm — för vars statsmannavisdom han i detta sammanhang uttalade en närmast devot beundran — och andra inflytelserika personer i Stockholm, allt under det att akademien själv gjorde vad den kunde för att motarbeta intränglingen. Det är inget överord om man säger, att Thorild i denna kampanj uppträdde långt ifrån just mot Möller och Wallenius. Till sist bekvämade han sig i alla fall till att i laga ordning söka en för hans räkning ledigförklarad tjänst som bibliotekarie och e. o. professor i svenska språket och litteraturen. Akademien satte honom i andra rummet men Reuterholm svek honom inte: i januari 1796 kunde Thorild äntligen hålla sin fullmakt i handen. Möller löstes samtidigt från bibliotekarietjänsten och soulagerades med en personlig löneförhöjning; Wallenius avpolletterades som vicebibliotekarie och fick i stället en nyinrättad e. o. professur i tyska stilen, estetiken m. m.

Litteratur

I Greifswald stannade Thorild till sin död 1808. Han fick visserligen från början inte högre lön än övriga professorer, dvs. 400 rdr om året jämte vissa naturaförmåner, men genom Reuterholms försorg utbetalades retroaktiv lön för en del av året 1795 av pommerska statsmedel, och längre fram blev även Thorild delaktig av den allmänna löneförbättring på 200 rdr, som kanslern, generalguvernören H. H. von Essen, lyckades utverka av Gustav IV Adolf. Han hade äntligen fått en fast anställning och det var för honom och hans familj det viktigaste. Däremot slog hans förhoppningar om ytterligare avancemang slint: han blev inte kallad till Leipzig eller Göttingen, och han lyckades inte få Greifswaldakademien med på att ge honom en professur i teoretisk filosofi efter svensken Muhrbeck, som avlidit 1804.

Forskningen har för länge sedan utrett Thorilds väg till Greifswald, och hans litterära och filosofiska författarskap där har också blivit föremål för lärda och skarpsinniga undersökningar. Däremot har man varit betydligt sämre underrättad om den forne revolutionärens borgerliga verksamhet som universitetsbibliotekarie och professor. En systematisk undersökning härav har i själva verket inte sett dagen förrän 1953. Författaren är en bibliotekarie vid Thorilds egen institution, dr *Ernst Zunker*, som i den förnämliga »Zentralblatt für Bibliothekswesen» (häfte 1/2 och 3/4, 1953) publicerat en studie över »Thomas Thorild als Bibliothekar in Greifswald». Zunker har en gammal faiblesse för det nordiska geniet: han är prästson från Neuenkirchen, den lilla ort strax norr om Greifswald, på vars kyrkogård Thorild vilar, och hans ytterst fängslande undersökning utgör överhuvudtaget ett viktigt bidrag till kännedomen om den svenske författaren och filosofen.

Det var ju inte till något stort och lysande lärosäte som Thorild knöts. »Kongl. Svenska Akademien uti Greifswald» räknade sina anor från 1456 och var sålunda under Pommerns svenska tid noga taget vårt äldsta universitet. Men dess inflytande och anseende stod inte i proportion till dess ålder. Både ur svensk och tysk synpunkt låg det i en avkrok, och fastän den svenska statsmakten alltsedan 1600-talets mitt gång på gång gjort allvarliga försök att få det på fötter, ville det aldrig komma »i flor». Särskilt efter 1720, då dess naturliga rekryteringsområde blott blev det lilla Svenska Pommern, gick det tillbaka. Kanske det rentav hade blivit nedlagt, om inte en åtminstone tidvis rätt stor tillströmning från Sverige av blivande präster, delvis även av medicinare, hade ökat studentantalet. Vissa år hade bortåt hälften av de inskrivna studenterna kommit från vårt land, vilket visserligen inte betydde så mycket i absoluta tal. På Thorilds tid varierade det årliga studentantalet sålunda mellan 60 och 80; det är alltså tydligt, att Greifswald inte var i nivå med vare sig flertalet tyska universitet eller med de rikssvenska i fråga om studentfrekvens. Hur det förhöll sig med dess vetenskapliga kvalitet är det svårare att yttra sig om med full säkerhet — mycket tyder i varje fall på att det ingalunda var så undermåligt som det ofta utmålades av den svenska opinionen.

Till det svenska inslaget i Greifswald kan också räknas en rad svenskfödda professorer. På Thorilds tid tjänstgjorde sålunda utom

de nyssnämnda Muhrbeck och Wallenius matematikern C. Brisman, som efter sin död 1801 efterträddes av A. Bratt, vidare A. Hultén, som var professor i astronomi, samt E. Trägård, e. o. professor i orientalska språk. Greifswalds nordiska inriktning markerades något senare också av de unga docenterna E. M. Arndt och F. Rühls. Bägge var infödda pomrare och redan nu verksamma i de svensk-tyska kulturförbindelsernas tjänst, där de som bekant skulle komma att spela en betydande roll.

Thorilds övergång till denna miljö betydde naturligtvis en genomgripande förändring i hela hans situation. Zunker framhåller alldeles som tidigare Warburg, att han tvangs att lägga bort attityden av revolutionsman och politisk martyr för att i avskild ro — Greifswald räknade på denna tid omkring 5 500 själar — arbeta som »literatus», i en ekonomiskt tryggad ställning och med omtanke om sin familj. Det betydde å andra sidan inte att han uppgav sin andliga grundinställning: obunden av partiväsen ville han alltjämt kämpa för sanningen. Men det kunde inte hjälpas, att hans forna meningsfränder uppfattade engagemanget i Greifswald som ett avfall. »Alla republikaner, höljda i säck och aska, beklaga hjälten och martyren Thorilds fall, han som en gång var det enda bålverket för sitt lands frihet», skrev hans gamle vän C. F. Cramer, tidigare professor i Kiel men avsatt och landsflyktig på grund av sina franska sympatier. Han kunde inte finna sig i att en frihetens apostel som Thorild på eget bevåg och för snöd vinnings skull låtit fjättra sig av »den sörmändska despoten», dvs. hertig Karl. Thorild blev visserligen inte svaret skyldig: med något av en glimt i ögat förklarade han för Cramer, att han på en självständig post, fjärran från hov, regering och partier, kunde verka för sanningens sak mycket bättre än tidigare. Man har svårt att tro, att Cramer kände sig riktigt övertygad.

Tyngdpunkten i Thorilds verksamhet under Greifswaldåren ligger otvivelaktigt i hans filosofiska arbeten — det var nu (1799) som han utgav »Maximum seu Archimetria», som väl kan sägas sammanfatta hans åskådning — men Zunker hävdar energiskt, att eftervärlden inte fått upp blicken för svenskens oförnekliga insatser som universitetsbibliotekarie. Biblioteket omfattade, då Thorild tillträdde tjänsten, omkring 30 000 band, dvs. betydligt mindre än universitetsbiblioteket i Uppsala. Men efter allt att döma utgjorde detta inte något minus i hans ögon, helst som Greifswaldbiblioteket i kvalitativt avseende stod på en hög nivå. Förtjänsten härav tillkom främst en av hans företrädare, J. C. Dähnert, som också intar en framstående plats i pomersk lärdomshistoria kring 1700-talets mitt. Att Thorild skulle ha uppfattat sin nya syssla som en sinekur är, som Zunker visar, alldeles oriktigt. Tvärtom har han redan från början grundligt satt sig in i arbetsuppgifterna, han har tillägnat sig en klar och tydlig handstil för tjänsteanteckningar, helt olik den yviga piktur som han tidigare använt — Zunker anser rentav att det är den vackraste handstilen i de gamla biblioteksliggarna — och han har under åratals pliktroget och ytterst sorgfälligt ägnat sig även åt det rent mekaniska ordningsarbetet. Omkring 800 verk har Thorild med egen hand infört i den

Litteratur

alfabetiska katalogen. Hans iver att anskaffa nya böcker medförde t. o. m. förlust för bibliotekskassan med den påföljd att han fick ställa sig till efterrättelse en försiktig anmaning från akademien att vara något sparsammare. Allt detta hindrade inte att han också förstod att skickligt värja sig mot en alltför tyngande arbetsbörda. Så småningom lyckades han också utverka att han till sin hjälp fick en vicebibliotekarie, den nyssnämnde Rüh's.

I fråga om principerna för bokanskaffningen tycker sig Zunker finna, att det framför allt var i Sverige tryckta böcker, speciellt i filosofiska, religionsvetenskapliga, etnografiska och litterära ämnen, som under Thorilds tid införlivades med biblioteket; därtill kom ett stort antal reseskildringar. Författarna var självfallet endast i ett mindre antal fall svenskar. En alldeles klar bild av Thorilds accessionspolitik tycks det vara svårt att nå fram till, bl. a. därför att professorerna hade ett visst medinflytande härvidlag, men i allmänhet lyckades han i varje fall genomdriva anskaffandet av sådana verk, som han själv ansåg obetingat nödvändiga.

Om de allmänna grundsatserna för skötseln av ett universitetsbibliotek hade Thorild en mycket bestämd uppfattning, såsom framgår av en dissertation, som i mars 1798 under hans presidium försvarades av svensken Benjamin Lundelius, sedermera rektor i Växjö, och som efter tidens sed var författad av preses själv. Titeln lyder: »Quid erit Bibliotheca vere academica?» och svaret på den uppställda frågan blir, att oväsentliga och alldagliga böcker inte hör hemma där, inte heller verk av aldrig så uppburna författare, om de blott framlägger redan bekanta ting i en annan form; likaså bör sällsynta böcker, som inte har annan förtjänst än att utgöra rariteter, utrensas. Låt oss ta ett praktiskt exempel, fortsätter Thorild: bör Kants verk ha en plats i detta idealbibliotek? Det länder Kants svenske antagonist till heder att han i alla fall svarar ja på denna i vårt tycke onekligen rätt absurda fråga. »Ett offentligt akademiskt bibliotek», yttrar Thorild i ett annat sammanhang, »skall icke blott vara ett bokmagasin utan en levande framställning av hela lärdomen i alla epoker av dess progression.» Zunker anmärker, att ett sådant betraktelsesätt snarare överensstämmer med vad vi anser vara den naturliga principen vid urvalet för en läsesal. Det är förresten betecknande att Thorild var en avgjord motståndare till utlåning av böcker från universitetsbiblioteket. »Om biblioteket skall bli ett lärdomens orakel, så måste väl oraklet vara att finna i sitt tempel. Kyrkan kan man inte ha hemma», summerar han. Men Zunker förmodar, att han i praktiken inte alltid ville och i varje fall inte kunde tillämpa så radikala principer. Ätminstone finns det belägg för att universitetsmyndigheterna en gång sagt blankt nej till ett förslag från bibliotekariens sida om en genomgripande utrensning av böcker, som han betraktade som komplett värdelösa.

Men Thorild var ju också »kungl. professor», såsom han själv kallade sig, trots att han egentligen blott var e. o. och trots att han under befordringsstriden 1795 lyckats med Wallenius för dennes dittills fruktlösa strävanden att få professors ställning. Egendomligt nog

dröjde det ända till hösten 1796, innan Thorilds namn mötte i föreläsningkatalogen; förklaringen är möjligen den att han ägnade våren samma år åt studier för magistergraden. Hans övermodiga försök att bli juris doktor i Uppsala hade ju på sin tid misslyckats; i Greifswald hade han större framgång, men det ser också ut som om fakulteten mer än lovligt underlättat hans planer. Visserligen blev han inte magister förrän 22/1 1798 men det skedde då — som det heter i dekanatsboken — »ohne Examen und Disputationen». Anteckningen har undgått Zunkers uppmärksamhet, vilket förklarar hans tveksamt uttalade förmodan att Thorild inte disputerat, alldenstund något exemplar av en dissertation med honom som respondent inte påträffats i Greifswald.

I fullmakten stod angivet att Thorild skulle »undervisa den studerande ungdomen i svenska litteraturen». Fakulteten ansåg emellertid, att han i första rummet skulle plugga svenska språket med därtill hugade tyska studenter — ett uppdrag som den nyssnämnde Wallenius tidigare haft — men Thorild vägrade märkbart irriterad att »stiga ned till det abecdariska, vartill en professors tid uppenbarligen är för ädel». Själv ansåg han sin uppgift vara att föreläsa över svensk litteratur i ordets egentliga mening — det fanns professurer i detta ämne vid de rikssvenska universiteten — och han lyckades också om-sider med hjälp av kanslern, som vid denna tidpunkt var B. von Platen, att få sin tolkning erkänd. Wallenius fick återupptaga den elementära språkundervisningen, medan Thorild själv föreläste över mera högtsvävande materier. Zunker meddelar f.ö. en systematisk förteckning över hans föreläsningar.

Någon särskilt flitig föreläsare var Thorild inte. I allmänhet uppträdde han i katedern blott några timmar i veckan, men av samtida vittnesbörd framgår, att hans föreläsningar var av hög kvalitet och livfullt framförda. Atterbom berättar i »Svenska siare och skaldar», stödd på uttalanden från Thorilds lärjungar, att »hans röst var väl-ljudande, och han förstod att begagna den. Svenska språkets skönheter framstodo genom hans tal, hans föredrag, hans läsning i den möjligast livligaste verkan.» Han höll sina föreläsningar i bibliotekssalen, numera universitetets aula, omväxlande på latin, svenska och tyska. Bevarade listor visar, att tillströmningen av åhörare var utomordentligt stor, nota bene om man mäter med Greifswalduniversitetets mått, och det ända till Thorilds sista år. Då han 1803 sysslade med en »Kritik über die celebresten Ideen», antecknade sig 44 åhörare, dvs. minst hälften av universitetets hela studentkår. Intressant nog satt det inte bara svenskar i salen — för dem hörde det tydligen till god ton att infinna sig där — utan också rätt många tyskar. Däremot var de 16 studenter, som responderade på avhandlingar under Thorilds presidium, samtliga av svensk nationalitet. Men så var det också endast i Sverige som det förekom, att en dissertation med åtföljande grad vid det pommerska lärosätet ansågs vara en merit av praktisk betydelse.

Av Thorilds lärjungar har ingen skapat sig ett namn som vetenskapsman, möjligen med undantag för västgöten Johannes Florell

Litteratur

(Florello), som med tiden blev både måg och efterträdare till honom. Men en personlig kontakt tycks ofta ha etablerats mellan Thorild och de svenska studenterna i allmänhet. Atterbom berättar om de livliga meningsutbyten, som ofta förekom i det thorildska hemmet mellan professorn och de unga svenskarna; värden, som gärna öppnade sitt hus för landsmännen, stimulerade dem genom sin konversation, som var »hög, rik, kvick, ständigt sig lik och ständigt sig växlande; ofta även jämväl uddvass, någon gång krossande, om anledningar framkallade åskstrålen». Mest diskuterades litteratur och filosofi, och Thorild sparade inte på krutet, när det gällde hans gamla motståndare, Kant, Fichte och Schelling; så mycket mer berömde han Jacobi, Herder och Hölderlin och uttalade sin beundran för Swedenborg och Böhme. »Av ynglingar, som intresserade honom, tillät han sig gärna motsägas; för och emot kunde i dessa slags disputationsakter avhandlas med mycken värma utan att han befanns retad eller någonsin ville segra genom annat än *skäl*.» Det tycks ha varit roliga och minnesvärda kvällar hemma hos professor Thorild på Langestrasse 69.

Mycket tyder å andra sidan på att Thorild själv, åtminstone i början, inte var enbart tillfredsställd med sin värld. Besökare och gäster — man kan bland svenskar nämna Brinkman och E. C. Grenander — har gett oss bilden av en stillsamt spekulativ lärde, som levde för sina filosofiska idéer och med oföränderlig kärlek var fäst vid sitt gamla land och vännerna där. Men det framgår av deras skildringar också, att den lärde hade sina explosiva ögonblick. Med kollegerna, även Möller och Wallenius, tycks han visserligen ha kommit på dräglig fot; kanske är det till synes lättvindiga sätt, på vilket han förvärvade magistergraden, just ett tecken härpå. Den enda kollegiala konflikt han på senare år veterligen råkat in i, gällde svensken Bratt, som enligt uppgift skall ha varit svartsjuk på honom. Det gav vid ett tillfälle upphov till ett häftigt uppträde dem emellan, varom Gustaf Ljunggren berättar i Svenska vitterhetens hävder. Annars gav Thorild mer än en gång uttryck åt ett överlägset förakt för Pommern — »detta Vandalien» — och inte minst för Greifswald, som i hans ögon tedde sig som ett sannskyldigt Kråkvinkel, alldeles som tidigare Lund och Uppsala.

Om Thorilds personliga förhållanden i Greifswald är det ju också känt, att han där, i sin egenskap av välbeställd svensk ämbetsman, lät legalisera sin dittills fria förbindelse med sina barns moder. Men inte nog med det. Dr Zunker har forskat i Nicolai församlings kyrkböcker och konstaterar nu, att makarna Thorild tre gånger (1797, 1802 och 1806) begått nattvarden efter vederbörligt skriftermål; änkan och barnen är sedermera antecknade ytterligare några gånger. Vidare finns det sannolika belägg för att professor Thorild kunde återfinnas bland högmässobesökarna i samma kyrka. Zunker ser nu inte häruti något bevis för att Thorild vid mognare år blev en from kristen med trägna kyrkovanor utan inskränker sig, otvivelaktigt med rätta, till att fastslå, att han till det yttre anpassade sig efter konvensans krav. Geijer låter visserligen i sin biografi över Thorild denne ge-

nomgå en omvändelse i Greifswald, men Zunker anför häremot att redan Brinkman i ett brev till Tegnér 1833 förklarat uppgiften för oriktig. Från sin samvaro med Thorild 1806 erinrade sig nämligen Brinkman, att denne i både spefulla och allvarliga vändningar opponerat mot hans egen tro på en personlig gud.

Ur Neuenkirchens kyrkbok återger Zunker i detta sammanhang en notis, som på ett sällsamt sätt griper en svensk. För den 4 oktober 1808 har kyrkoherden därstädes infört följande anteckning om för rättad jordfästning:

»Herr Professor Thomas Thorild, ausserordentlicher Professor und Bibliothekar, einer der aufgeklärtesten Männer und ein feiner Philosoph, in Greifswald gestorben und hier seinem Wunsche nach begraben des Morgens 6 Uhr in Begleitung einiger weniger seiner Freunde und seiner Gattin und Kinder.»

Det finns, säger Zunker, ingenting som tyder på att Thorild under livstiden haft särskilda relationer just till Neuenkirchen. Kanske får vi därför och på grundval även av vissa andra indicier tänka oss, att valet av gravplats och omständigheterna i övrigt är ett tecken på att Thorild och hans anhöriga inte ville låta avskedet äga rum inom ramen av Greifswalds kyrkliga liv. In i det sista förblev han tydligen panteist och fritänkare.